

УДК 343.98

Лозова С. М., кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики і експертології Харківського національного університету внутрішніх справ

Куча М. С., начальник відділу вибухотехнічних та пожежотехнічних досліджень Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС

СПЕЦИФІКА ПІДГОТОВЧОГО ЕТАПУ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ЗА ФАКТОМ ВИБУХУ

SPECIFICITY OF THE PREPARATORY STAGE OF INSPECTION OF THE SITE OF THE EVENT AFTER THE EXPLOSION

Анотація. Розглянуто специфіку підготовчого етапу огляду місця події за фактами вибуху. Проаналізовано роль вибухотехніки та інших спеціалістів при огляді. Запропоновано окремі рекомендації щодо проведення огляду місця події за фактами вибуху на підготовчому етапі.

Ключові слова: огляд місця події, вибух, вибухові пристрої, спеціаліст-вибухотехнік.

Abstract. The specifics of the preparatory stage of the inspection of the scene of the explosion are considered. The role of explosives technicians and other specialists in the inspection is analyzed. Some recommendations for inspecting the scene of the explosion have been proposed.

Key words: inspection of the scene, explosion, explosive devices, explosives technician.

Постановка проблеми. Статистика щодо кримінальних вибухів в Україні має стійку тенденцію до збільшення, що обумовлюється багатьма факторами. Одним із найвагоміших є збройний конфлікт, що триває на Сході України більше ніж 7 років. Наслідками його є велика кількість боєприпасів, вибухових речовин, що незаконно розповсюджуються територією нашої держави й дедалі частіше стають засобами вчинення різноманітних злочинів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями загальних питань проведення огляду місця події переймалися такі науковці, як Н. І. Кліменко, В. П. Корж, Є. І. Макаренко, В. Ю. Шепітько [1; 2; 3; 4]. Вивченню вибухових пристроїв, речовин та особливостями огляду місця кримінального вибуху присвячені праці В. П. Бахіна, О. А. Буханченко, А. В. Кофанова, О. Л. Кобилянського, Ю. П. Приходько [5; 6; 7].

Однак специфіка підготовчого етапу огляду місця події за фактами вибуху детально майже не розглядалася.

Мета статті полягає в аналізі специфіки підготовчого етапу огляду місця події за фактами вибуху й надання окремих рекомендацій щодо його проведення.

Виклад основного матеріалу. Під час розслідування злочинів важливу роль відіграє проведення окремих слідчих (розшукових) дій, найбільш поширеною з яких є огляд. Огляд місця події – невідкладна слідча дія, спрямована на встановлення, фіксацію й дослідження обстановки місця події, слідів злочину та злочинця й інших фактичних даних, що мають значення для кримінального провадження. При огляді місця події слідчий безпосередньо сприймає, досліджує, фіксує, оцінює об'єкти на місцевості або в приміщенні, де виявлені ознаки злочину [8, с. 283]. Огляд місця події за фактом вибуху або виявлення вибухового пристрою є слідчою дією, до участі в якій може залучатися спеціаліст-вибухотехнік. Він надає допомогу слідчому в проведенні огляду місця події, правильному з технічного погляду описі об'єктів, що належать до об'єктів дослідження вибухотехнічної експертизи.

Огляд місця події, пов'язаний із застосуванням вибухових речовин і вибухових пристроїв, має свої специфічні особливості. Однією з істотних особливостей такого огляду є наявність фактору підвищеної небезпеки для життя і здоров'я його учасників, що вимагає знання й дотримання спеціальних правил безпеки. При виявленні на місці події предметів, що мають ознаки вибухових речовин і вибухових пристроїв, необхідно пам'ятати, що будь-які дії з виявленим предметом такого виду до прибуття спеціалістів-вибухотехніків Національної поліції України проводити категорично заборонено. Вимога безпеки слідчих дій – основна з підстав залучення спеціалістів-вибухотехніків для проведення огляду місця події. Та обставина, що вибух вже стався, не є гарантією відсутності загрози [9, с. 213].

Огляд місця події складається з трьох етапів – підготовчого, робочого й заключного. Для підвищення ефективності проведення огляду в цілому важливим є якісне проведення його підготовчого етапу, який складається з двох стадій:

- 1) організаційно-підготовчі заходи слідчого до виїзду на місце події;
- 2) дії слідчого на місці події.

Перша стадія підготовчого етапу огляду місця події – організаційно-підготовчі заходи до виїзду на місце події, вони безпосередньо впливають на результативність цієї слідчої дії й ефективність розслідування справи в цілому. Організаційно-підготовчі заходи починаються з моменту отримання повідомлення про вибух. До виїзду на місце події слідчий повинен отримати таку первинну інформацію про подію:

- точне місце і час вибуху;
- прізвище, ім'я, по батькові, рік народження, домашня адреса, номер робочого, домашнього й стільникового телефону особи, яка повідомила про факт вибуху;
- чи є потерпілі, чи надана їм допомога і де вони знаходяться;

– характер наслідків вибуху: чи є руйнування, чи виникла пожежа, чи немає витоку газу, викидів вмісту каналізації, будь-яких хімічних речовин або радіаційного випромінювання. Наприклад, у чотириповерховому житловому будинку в Дрогобичі (Львівська область) стався вибух, що призвело до руйнування цілого під'їзду з першого по четвертий поверх. Загинули двоє людей, ще сімох госпіталізували до лікарні, з яких четверо – діти. За фактом вибуху відкрито кримінальне провадження за ч. 3 ст. 270-1 Кримінального кодексу України (умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства) [10];

– наявність очевидців і дані про них [11, с. 20].

Залежно від отриманої інформації вирішуються питання про:

– організацію охорони місця події;
– екіпіровку учасників огляду, отримання обов'язкових засобів захисту;
– підбір техніко-криміналістичних засобів для огляду місця події;
– необхідність залучення для огляду додаткової кількості слідчих, співробітників поліції, спеціалістів-вибухотехніків НПУ, кінолога з собакою, навченої для пошуку вибухових речовин, інших спеціалістів, понять.

При вирішенні питання про залучення спеціалістів необхідно враховувати їх можливості і межі компетенції.

Спеціаліст-вибухотехнік на місці події повинен:

– здійснити пошук, огляд вибухонебезпечних або «підозрілих» виробів, дати рекомендації слідчому про порядок їх вилучення й транспортування або вказати на необхідність знищення на місці;

– надати допомогу слідчому у виявленні об'єктів зі слідами вибуху і залишків підірваного виробу. Наприклад, у жовтні 2014 р. в рок-пабі «Стіна» у Харкові стався вибух. При огляді місця вибуху був знайдений об'єкт, належність якого слідчим не була встановлена. Лише за допомоги спеціаліста-вибухотехніка цей об'єкт було ідентифіковано як частину вибухового пристрою (засіб ініціювання)¹;

– визначити заходи безпеки, яких необхідно дотримуватися при роботі з вибухонебезпечними об'єктами;

– визначити центр вибуху і його природу;
– визначити межі огляду місця події;
– визначити методи та технічні засоби, необхідні для якісного проведення огляду;

– визначити порядок здійснення пошукових дій на місці події, у першу чергу з використанням технічних засобів;

– зібрати залишки вибухового пристрою, слідів вибуху та інших предметів, що стосуються справи;

¹ Приклад з власного досвіду автора проведення огляду місця події як спеціаліста-вибухотехніка.

- надати допомогу в проведенні фото- і відеозйомки місця події, уточнення правил пакування, транспортування й порядку надання вибухонебезпечних об'єктів на судову вибухово-технічну експертизу;
- пакування вибухонебезпечних предметів спеціалістами-вибухотехніками НПУ здійснюється так, щоб унеможливити їх вільне переміщення в упакуванні [12];
- надати допомогу в складанні протоколу огляду місця події та схем до нього;
- провести попередній аналіз характеру події (природи вибуху), конструкції підірваного виробу (його належності до бойових припасів, вибухових пристроїв, виробів промислового призначення або спецтехніки), способу його підризу та приведення в дію тощо [11, с. 21].

У разі виявлення на місці події трупа в огляді обов'язковою є участь судово-медичного експерта. У такому разі його допомога потрібна в описі трупа, пошкоджень на ньому, біологічних об'єктів, а також щодо знаходження на місці події предметів зі слідами біологічних виділень.

Необхідно враховувати, що на місці події можуть бути різноманітні за виглядом і природою сліди й об'єкти злочину, у тому числі й традиційні для криміналістики, наприклад, сліди дактилоскопічного походження, сліди інструментів, взуття та інші, які необхідно виявити, зафіксувати й вилучити. Тому оптимальним є залучення до огляду місця події спеціаліста-криміналіста.

Крім того, під час вибуху в багатоповерхових будівлях є небезпека обвалення стін і перекриття стель; можуть бути пошкоджені газова й електрична системи, тому за наявності таких пошкоджень на місці події викликаються спеціалісти в галузі радіоелектроніки, металознавства, будівництва, технології виробництва й експлуатації транспорту тощо, а також представники відповідних служб комунального господарства, аварійно-рятувальних і відновлювальних робіт. Ці особи можуть оцінити робочий стан будівлі з метою виявлення й усунення можливості обвалів і руйнувань окремих видів конструкцій, виявити наявність на місці події горючих газів, викликаних руйнуванням системи газопроводів, відкритих або зруйнованих ємностей з легкозаймистими або токсичними рідинами та іншими речовинами, пошкодження електропроводки та системи водопостачання.

У разі виникнення після вибуху пожежі до огляду місця події доцільно залучення фахівців пожежних підрозділів, експертів пожежно-технічної експертизи, які визначають особливості, характер горіння й розповсюдження вогню та встановлять причину пожежі.

При скоєнні вибухів в автотранспортних засобах рекомендується якнайшвидше з'ясовувати місця, в яких автотранспортний засіб міг бути замінований і одночасно з оглядом місця вибуху проводити огляд можливого місця замінування із забезпеченням вилучення криміналістичних слідів (слідів рук, взуття,

слідів біологічного походження тощо). Це обумовлено тим, що внаслідок дії вибуху зазначені сліди здебільшого знищуються. Проте на території, на якій злочинець встановлював вибуховий пристрій, можуть залишитися відбитки пальців, сліди біологічного походження, придатні для проведення в подальшому молекулярно-генетичної експертизи, упакування, в якому правопорушник доставив вибуховий пристрій до місця встановлення тощо.

Друга стадія підготовчого етапу ОМП за фактом вибуху – початкові дії по прибутті СОГ на місце події. Вона характеризується послідовним проведенням низки дій, спрямованих на забезпечення ефективної роботи учасників огляду в ході робочого етапу цієї слідчої дії.

Прибувши на місце події, слідчий повинен:

- установити контакт з розташованими на місці вибуху представниками правоохоронних органів, отримати й оцінити необхідну інформацію про подію;
- упевнитися, що охорона місця події організована правильно, потерпілі евакуйовані, люди з небезпечної зони видалені (у радіусі не менше ніж 50 м), ця зона позначена спеціальною стрічкою або табличками з написом «Небезпечна зона» й оточена спеціальними постами;
- упевнитися, що вжиті заходи щодо попередження наслідків вибуху, можливих нових вибухів і забезпечення безпеки учасників огляду. Наприклад, на одній зі стоянок Харкова стався вибух гранати, встановленої злочинцями біля лівого переднього колеса автомобіля. Під час огляду місця події під іншими трьома колесами були виявлені три гранати, встановлені шляхом підвісу за важіль, які в будь-який момент також могли вибухнути². Крім того, є й інші небезпеки: падіння конструкцій, отруєння газом, ураження електрострумом, опіки і т. п. Багаторазово збільшується ступінь небезпеки при огляді місця вибуху на складах бойових припасів, газифікованих споруд;
- запросити понятих і роз'яснити їм, а також усім учасникам огляду їхні права та обов'язки;
- дати завдання спеціалістам-вибухотехнікам НПУ оглянути місце вибуху й прилеглу до нього територію з метою виявлення неспрацьованих вибухових речовин або інших вибухових пристроїв;
- провести за участю спеціалістів-вибухотехніків НПУ попередню оцінку слідів дії вибухового пристрою й орієнтовно визначити його вид та тип, а також характеристику використаної вибухової речовини;
- визначити межі ділянки місцевості для огляду;
- детально опитати очевидців і співробітників поліції, які перебувають на місці події, про обставини вибуху, кількість потерпілих та їхні дані і місця їх шпиталізації;

² Приклад з власного досвіду автора проведення огляду місця події як спеціаліста-вибухотехніка.

- дати доручення співробітникам поліції про переслідування злочинців по «гарячих слідах», проведення поквартирного обходу на прилеглий території з метою виявлення свідків, прочісування місцевості для пошуку можливо наявних слідів злочинців, а також кинутих ними предметів;

- при вибуху в автомобілі дати термінове доручення працівникам поліції якнайшвидше встановити останнє місце паркування автомобіля (або місце, де він знаходився тривалий час (наприклад, уночі) з подальшим встановленням усіх місць зупинок). Це необхідно для встановлення можливого місця встановлення на автомобіль вибухового пристрою, організації паралельного ОМП на тому місці з метою вилучення можливих криміналістичних слідів, які можуть в подальшому вказати на особу злочинця [11, с. 24].

Визначити порядок огляду:

- частіше – це ексцентричний метод (від центру вибуху по спіралі до периферії);

- на відкритій місцевості – це концентричний метод, де можна починати з периферії (найбільш віддалених слідів вибухового походження) за наявності великої кількості людей і руйнувань, коли важко визначити центр вибуху;

- можна також застосувати фронтальний (лінійний) метод, коли місце події розбивається на ділянки й оглядається послідовно або кількома слідчими, які рухаються в одному напрямку.

Постійного правила застосування того чи іншого методу огляду не існує, і питання вирішується залежно від конкретних обставин події.

Підготовчий етап завершується складанням вступної частини протоколу огляду місця події, після чого починаються дії робочого етапу огляду за фактом вибуху.

Висновки. Якісне проведення підготовчого етапу огляду місця події за фактами вибуху, що є фактором підвищеної небезпеки для життя і здоров'я його учасників, дозволяє не тільки знизити ризик настання негативних наслідків, а й, навпаки, підвищити ефективність проведення слідчої (розшукової) дії. Важливу роль на підготовчому етапі відіграє правильне формування слідчо-оперативної групи, а саме: залучення спеціалістів із різних галузей знань: інспекторів-криміналістів, вибухотехніків, пожежотехніків, судових медиків (за наявності трупа), кінолога з собакою (пошук вибухових речовин) тощо. Цілеспрямована, скоординована слідчим робота спеціалістів на підготовчому етапі дозволяє забезпечити безпеку учасників слідчої дії та оточуючих, а також збереження слідової картини злочину, що дозволяє в подальшому вирішувати орієнтуючі та ідентифікаційні завдання розслідування.

Список використаних джерел:

1. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів : наук.-практ. посібник / за ред. Н. І. Клименко. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 216 с.
2. Корж В. П. Огляд місця події: процесуальні підстави, особливості тактики, криміналістичні рекомендації : наук.-практ. посібник для слідчих, прокурорів, поліцейських патрульної та кримінальної поліції. Харків, 2018. 264 с.
3. Макаренко Є. І. Огляд місця події: довідник дільничного інспектора міліції. Дніпропетровськ : Юридична академія МВС, 2004. 210 с.
4. Шепітько В. Ю. Тактика огляду місця події : конспект лекцій. Харків : УкрЮА, 1994. 20 с.
5. Бахін В. П., Михайлов М. А. Кримінальний вибух: поняття, характеристика, аналіз, розслідування. Київ : НАВСУ, 2001. 50 с.
6. Буханченко О. А. Криміналістична вибухотехніка як окреме криміналістичне вчення. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*: наук.-практ. журнал. 2010. № 22. С. 61–66.
7. Кофанов А. В., Кобилянський О. Л., Приходько Ю. П. Особливості проведення огляду і збору слідової інформації на місці кримінального вибуху : методичні рекомендації. Київ : УкрДГРІ, 2013. 36 с.
8. Криміналістика : підручник / за заг. ред. д. ю. н., професора А. Ф. Волобуєва. Харків : ХНУВС, 2011. 666 с.
9. Лозова С. М., Куча М. С. Специфіка огляду місця події при підриві банкоматів. *Кримінальний процес та криміналістика: сучасний стан та перспективи* : тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26 листопада 2020 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. С. 211–214.
10. Причиною вибуху будинку в Дрогобичі, ймовірно, був не газ – ДСНС. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-49493146> (дата звернення: 11.11.2021).
11. Куча М. С., Вдовиченко О. Л., Рябінін І. М. Судова вибухово-технічна експертиза за експертною спеціальністю 5.2 «Дослідження вибухових пристроїв, слідів та обставин вибуху»: завдання, особливості та порядок призначення : практичний посібник для слідчих. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2021. 37 с.
12. Інструкція про поводження з вибуховими матеріалами в органах і підрозділах Національної поліції України та підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України: затверджена наказом МВС України від 19.08.2019 № 691. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1081-19#Text> (дата звернення: 11.11.2021).

